

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 417

**Współczesne problemy ekonomiczne.
Rozwój zrównoważony w wymiarze
krajowym i regionalnym**

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2016

Redakcja wydawnicza: Elżbieta Kożuchowska

Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz

Korekta: Justyna Mroczkowska

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronach internetowych Wydawnictwa
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2016

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-562-9

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail: econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	7
Grażyna Adamczyk-Łojewska, Adam Bujarkiewicz: Procesy polaryzacji w polskiej przestrzeni gospodarczej / Polarization processes in the Polish economic space.....	9
Anna Bisaga: Kapitał społeczny w zrównoważonym rozwoju regionu opolskiego na przykładzie badań w towarowych gospodarstwach rolnych / Social capital in balanced development of Opole region on the basis of research in merchandise households.....	19
Artur Grabowski: Społeczna odpowiedzialność niemieckich przedsiębiorstw sportowych (piłkarskich) w kontekście zrównoważonego rozwoju / Corporate social responsibility of German sports (soccer) enterprises in the context of sustainable development	28
Marcin Janowski: Zarządzanie organizacją w aspekcie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw / Socially responsible business and management of a contemporary organization.....	38
Joanna Kizielewicz: Trudności samorządów terytorialnych w Polsce w procesie planowania rozwoju regionalnego / Difficulties of regional authorities in Poland in the process of planning of regional development.....	46
Jolanta Kondratowicz-Pozorska: Konkurencyjność przedsiębiorstwa w świetle zrównoważonego rozwoju (na przykładzie ekologicznych gospodarstw rolnych) / Competitiveness of enterprise in the context of sustainable development (based on organic farms)	55
Natalia Konopińska: Priorytety zrównoważonej gospodarki leśnej na sudeckim przygranicznym obszarze górskim ze szczególnym uwzględnieniem ochrony i powiększania zasobów leśnych / Priorities of sustainable forest management at the Sudeten border mountain area with particular emphasis on the protection and enhancement of forest resources	64
Sławomir Kotylak: Potencjał klasy kreatywnej jako elementu strategii rozwoju zrównoważonego na przykładzie wybranych obszarów miejskich / Creative class potential as a part of sustainable development strategy on the example of selected urban areas	75
Barbara Kryk: Realizacja celów ekologicznych zrównoważonego rozwoju w Polsce na tle UE / The accomplishment of environmental objectives as part of sustainable development in Poland in comparison with the EU.....	86
Joanna Kubicka, Teresa Kupczyk: Wpływ mikro- i małych przedsiębiorstw na środowisko naturalne i ich działania na rzecz zrównoważonego rozwoju / Impact of micro and small enterprises on the natural environment and their operations related to sustainable development.....	95

Agnieszka Łopatka: Analiza sytuacji osób młodych na rynku pracy w Polsce w kontekście założeń strategii Europa 2020 / Analysis of young people on the labour market in Poland in the context of Europe 2020 Strategy	105
Danuta Miłaszewicz: Wybrane wymiary spójności społecznej w ocenie studentów / Selected dimensions of social cohesion in the assessment of students	115
Jarosław Michał Nazarczuk: Handel zagraniczny w SSE w Polsce w 2012 roku / Foreign trade in special economic zones in Poland in 2012	126
Łukasz Olipra: Współczynnik biznesowej mobilności lotniczej pracowników w dolnośląskich przedsiębiorstwach – implikacje dla polityki rozwoju regionalnego / Business air mobility of employees factor in Lower Silesian companies – implication for the regional development policy.....	135
Magdalena Pronobis: Instrumenty finansowe: nowy paradygmat wsparcia unijnego? / Financial instruments: the new paradigm of the EU structural support?	153
Ewa Szostak: Spójność i rozwój zrównoważony na Dolnym Śląsku w kontekście strategii Europa 2020 – wybrane aspekty / Cohesion and sustainable development in Lower Silesia in the context of Europe 2020 Strategy – selected aspects.....	164
Katarzyna Tracz-Krupa: Program Operacyjny Kapitał Ludzki jako narzędzie polityki spójności Unii Europejskiej w wymiarze społecznym w Polsce w latach 2007–2013 / Human Capital Operational Program as a tool of cohesion policy in the social dimension in the perspective of 2007–2013 in Poland	176
Magdalena Wojarska: Fundusze Polityki Spójności UE a zrównoważony rozwój polskich regionów / EU Cohesion Policy Funds in the context of sustainable development of Polish regions	185

Wstęp

Współczesne problemy ekonomiczne stanowią interesujący poznawczo obszar badań prowadzonych od kilku lat przez trzy zespoły naukowe z uczelni ekonomicznych Katowic, Szczecina i Wrocławia. Wybór rozwoju zrównoważonego na temat przewodni tomu, który trafia do rąk czytelnika, potwierdza aktualność i nieślabnące znaczenie tego zagadnienia w odniesieniu do teorii ekonomii (a zwłaszcza rozwoju regionalnego) i jej praktycznych zastosowań. Zebrane w tym tomie opracowania wskazują na rosnące zainteresowanie rozwojem zrównoważonym, który staje się zagadnieniem inter- i multidyscyplinarnym. Kryterium doboru artykułów do bieżącego tomu stanowi rozwój zrównoważony w jego wymiarze przestrzennym (krajowym i regionalnym, w tym lokalnym), który jest analizowany w różnych aspektach, np.: ekonomicznym, społecznym, ekologicznym i instytucjonalnym.

Naukowy oraz aplikacyjny charakter rozwoju zrównoważonego, postrzeganego współcześnie jako wyzwanie, znajduje potwierdzenie w dokumentach strategicznych formułowanych przez aktorów rozwoju na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym. Analiza takich dokumentów na tle strategii Europa 2020 potwierdza, że rządy, samorządy czy przedsiębiorcy, a także społeczeństwo są w różny sposób odpowiedzialni za osiągnięcie celów rozwoju zrównoważonego; znajduje to odzwierciedlenie w opracowaniach zebranych w niniejszym tomie. Autorzy koncentrują swoją uwagę na analizie polityki spójności jako narzędziu wdrażania celów rozwoju zrównoważonego na szczeblu regionalnym i krajowym, z pozycji różnych beneficjentów tej polityki – władz regionalnych, przedsiębiorców, samorządów terytorialnych. W badaniach przewija się zagadnienie czynników rozwoju (także nowoczesnych, takich jak wiedza czy klasa kreatywna) oraz instrumentów (SSE, instrumenty finansowe) i siły ich wpływu na poszczególne wymiary rozwoju zrównoważonego: gospodarczy, społeczny i środowiskowy. Analizie poddaje się też problemy rozwoju regionalnego w odniesieniu do całego kraju (polaryzacja przestrzeni gospodarczej), obszarów przygranicznych, miejskich oraz poszczególnych regionów (Opolszczyzna, Dolny Śląsk).

Wieloaspektowość podejścia do rozwoju zrównoważonego sprawia, że każdy czytelnik może znaleźć tu interesującą go problematykę oraz wartościowe wnioski i konkluzje.

Urszula Zagóra-Jonszta, Ewa Pancer-Cybulska, Bernadeta Baran

Anna Bisaga

Uniwersytet Opolski

e-mail: abisaga@uni.opole.pl

**KAPITAŁ SPOŁECZNY W ZRÓWNOWAŻONYM
ROZWOJU REGIONU OPOLSKIEGO
NA PRZYKŁADZIE BADAŃ
W TOWAROWYCH GOSPODARSTWACH ROLNYCH**

**SOCIAL CAPITAL IN BALANCED DEVELOPMENT
OF OPOLE REGION ON THE BASIS OF RESEARCH
IN MERCHANDISE HOUSEHOLDS**

DOI: 10.15611/pn.2016.417.02

JEL Classification: Q01, R58, P48

Streszczenie: Kolejna transformacja kapitalizmu, wspierana narzędziami społeczeństwa informacyjnego, zakłada wiele endogenicznych zmian technologicznych wprowadzanych z uwzględnieniem środowiska instytucjonalnego służącego rozwojowi zrównoważonemu. Taka forma globalizacji potrzebuje lokalności, także tej kryjącej się w rolnictwie i na obszarach wiejskich, i stanowi szansę ich rozwoju. W artykule uzasadniana jest teza, że sieci społeczne rolników i ich powiązania międzyorganizacyjne stanowią warunek takiej zmiany, o ile służą zapewnieniu trwałości kapitału naturalnego, finansowego i ludzkiego. W pracy analizowane są wyniki badań kwestionariuszowych dotyczących zrównoważonego rozwoju towarowych gospodarstw rolnych w województwie opolskim oraz znaczenie takiej ich transformacji dla rozwoju lokalnego i regionalnego. Na podstawie badań stwierdzono rosnące znaczenie formalnego kapitału społecznego.

Słowa kluczowe: rozwój zrównoważony, sieci społeczne, innowacje instytucjonalne, towarowe gospodarstwo rolne.

Summary: Another transformation of capitalism, supported by the tools of information technology society assumes a lot of endogenic technological changes introduced with taking into account institutional environment serving balanced development. Such a form of globalisation needs some regionalism, also the hidden one in agriculture as well as in rural areas, which creates a chance for its development. This article proves a thesis that farmers' social networks and their inter-organizational connections are necessary conditions for such changes, as long as they serve the aim to ensure the consistency of natural, financial and human capital. The paper analyses the results of questionnaire research concerning the balanced development of agricultural merchandise households in Opole voivodeship and the significance of such a transformation as far as the local and regional development are

concerned. On the basis of the research the growing significance of formal social capital was stated.

Keywords: balanced development, social networks, institutional innovations, agricultural merchandise household.

1. Wstęp

W nowym ujęciu rozwoju regionalnego przestrzeń traktowana jest nie tylko jako ziemia, miejsce lokalizacji, lecz przede wszystkim jako konkretne terytorium, które można wyodrębnić za pomocą zbioru specyficznych cech: przyrodniczych, społeczno-kulturowych i ekonomicznych, składających się na tzw. specyfikę miejsca. Terytorium przestaje być utożsamiane z przestrzenią fizyczną i zaczyna być postrzegane jako „forma organizacji redukująca niepewność i ryzyka, stanowiąca źródło informacji, kumulowania i transferu wiedzy i umiejętności oraz jako źródło innowacyjności” [Elden 2010, s. 799–817]. Strategia Europa 2020 i strategię z nią powiązane oraz ich polskie odpowiedniki uznają historycznie ukształtowaną specyfikę miejsca za przesłankę inteligentnych specjalizacji, które mogą być źródłem nowych łańcuchów wartości o charakterze sieciowym i źródłem nowych rent ekonomicznych. Ich wykreowanie zależy jednak od tego, co J.S. Coleman [1988, s. 95] nazywa kapitałem społecznym, tj. „umiejętnością współpracy międzyludzkiej w obrębie grupy i organizacji w celu realizacji wspólnych interesów”. Oprócz wiedzy i umiejętności stanowi ona istotną część potencjału ludzkiego.

W literaturze coraz częściej zwraca się uwagę na potrzebę wykorzystania nowej ekonomii instytucjonalnej (NEI) jako niezwykle przydatnego podejścia do zrozumienia i badania terytorium jako kategorii ekonomicznej [Sokołowicz 2013, s. 59–92; Wilkin 2014, s. 120]. Podnoszona jest kwestia strukturyzowania przez instytucje, rozumiane jako „reguły gry”, relacji społecznych i gospodarczych, i powstających na ich podstawie struktur artefaktualnych (mentalnych), decydujących o zachodzących w gospodarce procesach adaptacyjnych. Gotowość do zmian i ich ukierunkowanie są bowiem związane z „siłą” istniejących instytucji oraz możliwością uzyskania wsparcia do ich wdrażania ze strony respektowanego w danym społeczeństwie systemu światopoglądowego [North 1997, s. 14]. Kapitał społeczny jest w tym ujęciu instytucją, na którą składają się normy i wartości pośredniczące w budowaniu zaufania, niezbędnego do kształtowania się racjonalności komunikacyjnej warunkującej racjonalność ukierunkowaną na cel. Można wyróżnić trzy typy zaufania [Raiser 1999, s. 4–5]: pierwotne, procesowe i ogólne – poszerzone. Zaufanie pierwotne dotyczy transakcji między jednostkami, które są połączone więzami rodzinnymi lub które są bliskimi przyjaciółmi. Zaufanie procesowe jest budowane podczas powtarzanych transakcji i stanowi formę inwestycji w specyficzne aktywa. Ostatni rodzaj zaufania dotyczy przekonania do instytucji formalnych oraz instytucjonalnych struktur rządzenia. Przyjmuje się także, że zaufanie pierwotne

i procesowe dotyczą nieformalnego kapitału społecznego, w odróżnieniu od zaufania poszerzonego, które ma formalny charakter. Zaprezentowana kategoryzacja zaufania może być traktowana jako wyjściowa do badań nad relacjami międzyorganizacyjnymi i społecznymi z perspektywy określonego terytorium.

Warunkiem wdrażania wielu instrumentów Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich i ich polskich odpowiedników w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2020 jest kapitał społeczny, który jest zdolny do innowacji społecznych, ponieważ wiele z tych instrumentów wymaga aktywności relacyjnej i współpracy rolników.

Celem opracowania jest uzasadnienie tezy, że sieci społeczne rolników i ich powiązania międzyorganizacyjne w istotny sposób wpływają na zrównoważony rozwój gospodarstw oraz przyspieszają procesy modernizacyjne na różnych płaszczynach ich funkcjonowania.

Materiał empiryczny pochodzi z badań przeprowadzonych metodą wywiadu kwestionariuszowego w celowo dobranych towarowych gospodarstwach rolnych o powierzchni powyżej 10 ha UR i sile ekonomicznej co najmniej 8 ESU, zlokalizowanych w subregionach reprezentatywnych dla rolnictwa województwa opolskiego, w których występuje rolnictwo wysoko intensywne i średnio intensywne. Zbiorność badawcza liczyła w 2014 r. 100 gospodarstw, po 20 z każdego subregionu rolniczego.

2. Budowanie zasobu relacyjnego gospodarstw rolnych

Wprowadzanie innowacji społecznych na obszarach wiejskich wymaga zarówno zdolności w budowaniu powiązań międzyorganizacyjnych z otoczeniem, jak i uczestnictwa rolników w sieciach społecznych. Odróżnienie powiązań międzyorganizacyjnych i sieci społecznych związane jest z dużymi trudnościami¹, nie ma bowiem metod badawczych pozwalających na ich odseparowanie w gospodarce sieciowej. Ponadto w jednym i drugim przypadku w ich tworzeniu konieczny jest zarówno formalny, jak i nieformalny kapitał społeczny. Z uwagi na wspomniane trudności powiązania organizacyjne i sieci współpracy rolników będą traktowane w opracowaniu jako zasoby relacyjne.

Podejście do kapitału społecznego jako instytucji pozwala na wykorzystanie metod stosowanych w NEI, wśród których wymieniane są badania ankietowe jako jedna ze stosowanych metod poznawczych [Zawojska 2012, s. 13]. Dostarcza ona wprawdzie subiektywnych danych – jednak na ich podstawie można wnioskować o realizowanych przez rolników ścieżkach modernizacyjnych i procesach adaptacyjnych oraz ich skłonności do rozwoju zasobów relacyjnych.

Respondentów z towarowych gospodarstw rolnych województwa opolskiego zapytano: Czy region, w którym mieszkają, różni się od pozostałej części kraju? W ich przekonaniu region:

¹ Szerzej na temat roli relacji w procesach gospodarczych zob. [Stańczyk-Hugiet 2013, s. 52–94].

- posiada własne tradycje społeczno-kulturowe – 45% wskazań,
- jest na wyższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego – 40%,
- posiada niepowtarzalny krajobraz i klimat – 21%,
- wyróżniają go cechy osobowe mieszkańców – 9%,
- jest opóźniony w rozwoju społeczno-gospodarczym – 8%,
- wyróżnia się stopniem integracji społecznej – 7%.

Rolnicy potwierdzają znaczenie struktur artefaktualnych w rozwoju regionalnym. Zakumulowana w nich wiedza i doświadczenie powinny zapewniać wyższy poziom rozwoju społeczno-gospodarczego. Wykorzystanie tego potencjału rozwojowego wymaga jednak innowacyjnych form współpracy. Z prezentowanych danych najbardziej interesującą obserwacją jest stwierdzenie, że tylko 7% badanych uznaje stopień integracji społecznej za cechę wyróżniającą region. Podobna opinia jest formułowana na temat możliwej współpracy rolników (zob. tab. 1).

Tabela 1. Bariery uczestnictwa rolników w sieciach współpracy

Bariera	Wskazania w %
niechęć do wspólnego działania	30
brak zaufania i obawa przed niedotrzymaniem zobowiązań	55
brak platform współpracy	18
nieprzychylny stosunek społeczności lokalnych do działań grupowych rolników	12
dystans rolników do inicjatorów działań zespołowych	24

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań z 2014 r.

W literaturze podkreśla się, że w społeczeństwie ryzyka [Beck 2004] zaufanie jest dobrem rzadkim, a jego niedobory powiększają koszty transakcyjne i wpływają na efektywność produkcji. Brak zaufania i obawa przed niedotrzymaniem zobowiązań (55% wskazań) powodują, że gospodarstwa nie tworzą swojego potencjału relacyjnego na poziomie nieformalnym. Istotna jest także niechęć do wspólnego działania (30%), co rodzi dystans do jej inicjatorów. Mniejsze znaczenie ma brak platform współpracy oraz nieprzychylny stosunek społeczności lokalnych do działań zbiorowych rolników.

Pomimo widocznego dystansu rolników do różnych form współpracy badani dostrzegają ich wpływ na rozwój swojego gospodarstwa rolnego (zob. tab. 2).

Tabela 2. Formy współpracy wpływające na rozwój gospodarstw rolnych

Współpraca z:	Wskazania w %
innymi rolnikami	36
zakładami przetwórstwa	47
sieciami handlowymi	20
konsumentami	15

Źródło: opracowanie własne.

O rozwoju gospodarstwa decyduje współpraca sieciowa z przedsiębiorstwami. Powiązania sieciowe z innymi rolnikami dopiero zyskują na znaczeniu. W opinii rolników konieczne są też rozwiązania instytucjonalne premiujące różne formy współpracy, głównie z zakładami przetwórstwa (48% wskazań) oraz innymi rolnikami (39%). Można zatem przypuszczać, że zaproponowane przez Komisję Europejską nowe instytucjonalne formy organizacji rynków rolnych [COM (2013) 1308], wzmacniające solidarność organizacyjną producentów rolnych, mogą łatwo zakorzenić się w sieciach społecznych rolników. Respondentom nie są jednak znane instrumenty związane z tworzeniem grup operacyjnych na rynkach rolnych i wykorzystaniem związków branżowych do zarządzania łańcuchami dostaw.

Inaczej niż w przypadku nieformalnego kapitału społecznego przebiega proces budowania powiązań międzyorganizacyjnych z instytucjami otoczenia rolnictwa. Z punktu widzenia celu pracy zasadne wydaje się pytanie: Czy relacje z instytucjonalnymi strukturami zarządzania mają wpływ na rozwój gospodarstw rolnych i jak proces kształtowania się formalnego zaufania wpływa na mechanizmy podejmowania decyzji?

W zbiorowości kierowników towarowych gospodarstw rolnych województwa opolskiego takiej zależności nie dostrzega jedynie 11% badanych, natomiast 2% nie wyraziło w tej kwestii swojej opinii. Pozostali respondenci potwierdzają występowanie takiej zależności, różnią się jednak we wskazaniach instytucji, których oddziaływanie jest najsilniejsze. W rankingu organizacji, których wpływ na kondycję ekonomiczną gospodarstw oceniany jest jako istotny, znajdują się: Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (1 miejsce w rankingu), ośrodki doradztwa rolniczego (2 miejsce), Agencja Rynku Rolnego (3 miejsce). Wśród nowych instytucji o znaczeniu rozwojowym dla rolnictwa wymienia się: grupy producenckie (4 miejsce), Lokalne Grupy Działania (9 miejsce), organizacje rolnicze mniejszości niemieckiej (10 miejsce), lokalne sieci dobrej żywności (11 miejsce). Ich rolą jest redukcja niepewności i ograniczenie kosztów transakcyjnych. Przykładowo, o przystąpieniu do grupy producenckiej decydowała głównie chęć eliminacji pośredników z kanałów dostaw (74% wskazań).

Procesowi budowania relacji z instytucjonalnymi strukturami rządzenia, poza możliwością uzyskania wsparcia finansowego, sprzyjały również: wdrażanie zarządzania środowiskowego oraz zapoczątkowana w związku z tym transformacja systemu dyfuzji wiedzy i informacji rolniczej [Sokołowska, Bisaga 2013]. W regionie opolskim obydwa działania przyczyniły się do wzrostu zaufania formalnego do organizacji otoczenia rolnictwa. Niestety procesy te nie przełożyły się na wzrost zaufania nieformalnego. Tradycja dobrej kultury rolnej w regionie opolskim sprawia, że użytkownicy gospodarstw rolnych w większym stopniu, w porównaniu z innymi regionami, akceptują zasady zreformowanej WPR, w szczególności dotyczące dobrej kultury rolnej oraz nowych systemów produkcji określonych jako zrównoważone i realizowane w ramach pakietów rolnośrodowiskowych. Podejmowane w ramach transakcji instytucjonalnych zobowiązania rolnośrodowiskowe przycy-

niły się do wyższego niż w innych regionach Polski poziomu zrównoważenia rolnictwa [Zegar 2014, s. 89].

Większe zaangażowanie rolnictwa w ochronę środowiska będzie możliwe dzięki współpracy użytkowników gospodarstw przy realizacji programów rolnośrodowiskowo-klimatycznych z innymi zainteresowanymi stronami. W województwie opolskim potrzebę takiej współpracy widzi 51% badanych, a 38% nie ma jeszcze zdania na ten temat. Respondenci wskazują również instytucje, które powinny inicjować taką współpracę:

- oddziały terenowe ARiMR – 41% wskazań,
- zainteresowani rolnicy – 31%,
- gminy – 29%,
- LGD – 11%,
- urząd marszałkowski – 9%,
- grupy „Odnowy Wsi” – 7%.

Do podobnych obserwacji prowadzi mapowanie „wysp wiedzy” w sieciach społecznych rolników. Źródłem wiedzy rolniczej mogą być różne instytucje, zarówno te powszechne: telewizja, radio, czasopisma, platformy branżowe w Internecie, jak i organizacje działające w bezpośrednim otoczeniu rolnictwa. Mapowanie źródeł wiedzy opiera się na identyfikowaniu powiązań rolników z poszczególnymi „wyspami wiedzy”. Stanowi więc potwierdzenie ich osadzenia w sieciach społecznych rolników [Bisaga 2014, s. 238–242]. Przykładowo, ośrodki doradztwa rolniczego (ODR) są najmocniej osadzone w sieciach społecznych rolników jako główne źródło informacji w takich kwestiach, jak: instrumenty wsparcia WPR, zasady dobrej praktyki rolniczej, SMR, procesy dostosowawcze do wymagań UE. Natomiast tradycyjne sieci społeczne rolników w procesie dyfuzji wiedzy i informacji są redukowane do informacji sąsiedzkiej o możliwościach zawierania kontraktów, nadal też odgrywają pewną rolę przy podejmowaniu decyzji dotyczących zachowań produkcyjnych.

Zmiany w znaczeniu zaufania formalnego i nieformalnego w procesie modernizacji wsi opolskiej najpełniej przejawiają się, gdy kierownicy gospodarstw rolnych wskazują, z kim konsultują swoje decyzje inwestycyjne, produkcyjne oraz transakcyjne. W podejmowaniu tych wyborów rolnicy posiłkują się przede wszystkim rodziną (81% wskazań), jednak jest im także potrzebne wsparcie eksperckie doradców rolnych (53%). Przyjacieli i znajomi są wymieniani na trzecim miejscu (36%), a rolnicy osiągający sukcesy (30%) i przedstawiciele handlowi (29%) znajdują się na kolejnych miejscach; 17% rolników twierdzi, że samodzielnie podejmują decyzje. Dane te potwierdzają wzrost znaczenia aktywnego zaufania do instytucji formalnych i osłabianie się powiązań nieformalnych.

3. Rolnictwo towarowe w rozwoju lokalnym

Próba marginalizacji rolnictwa towarowego w rozwoju lokalnym nie jest tylko cechą teoretycznych koncepcji wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich i wynikających z nich propozycji włączenia Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich do Funduszu Spójności bądź Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Uwidacznia się ona także w planach rozwojowych gmin. Respondentów zapytano, w jakim stopniu wójt i rada gminy uwzględniają w planach rozwoju lokalnego potrzeby rolników (zob. tab. 3). Przedstawione dane są zbieżne z wnioskami z analizy strategii rozwoju lokalnego gmin, w których prowadzono badania.

Tabela 3. Zakres, w jakim uwzględniane są potrzeby rolników w planach rozwojowych gminy, w opinii respondentów

Zakres	Wskazania w %
nie uwzględniają	16
raczej w nieznacznym stopniu	45
w takim samym stopniu jak innych grup zawodowych	32
troszczą się o rozwój gospodarstw	5
sprawy rolnictwa są preferowane w gminie	4

Źródło: opracowanie własne.

Za sprawą decydentów politycznych upowszechniany jest pogląd, że Wspólna Polityka Rolna jest głównie polityką resortową, a instytucje, które służą jej realizacji, nie są węzłami sieci współpracy w regionie. Taki pogląd staje się też powszechny wśród aktorów samorządów lokalnych i innych mieszkańców wsi. Nie dostrzega się funkcji gospodarstw rolnych służących rozwojowi lokalnemu (zob. tab. 4).

Tabela 4. Postrzeganie przez mieszkańców wsi funkcji gospodarstw rolnych w rozwoju lokalnym w opinii respondentów

Funkcje gospodarstw rolnych	Wskazania w %
utrzymanie gleb w dobrej kulturze rolnej	61
pielęgnacja krajobrazu	57
utrzymanie bioróżnorodności	48
zachowanie tradycji kulturowych i tożsamości lokalnej	63
zapewnienie wyższej jakości życia na obszarach wiejskich	65
kreowanie dochodów społeczności lokalnych	50

Źródło: opracowanie własne.

Dane zawarte w tabeli 4 pokazują, że w opinii badanych nawet ich podstawowe funkcje realizowane na obszarach wiejskich nie są jednoznacznie identyfikowane przez wspólnoty lokalne, co ułatwia wykluczenie rolnictwa towarowego ze strategii

rozwoju lokalnego. W innym pytaniu, oceniając pozycję rolnictwa w gospodarce regionu, respondenci wprawdzie podkreślają jego rolę jako jednego z głównych filarów gospodarki regionalnej (66%), uznają jednak, że tempo rozwoju gospodarczego w regionie jest jednym z czynników warunkujących wzrost produkcji rolnej (13%).

4. Zakończenie

W ekonomii regionalnej, tworzonej zgodnie z paradygmatem zrównoważonego rozwoju, dostrzega się potrzebę ekonomii obszarów wiejskich. Jednym z istotnych problemów, który musi ona postawić, jest pytanie o wpływ kapitału społecznego jako instytucji na powstawanie sieci społecznych rolników. Uwzględniając podział kapitału społecznego na formalny i nieformalny, można sformułować następujące wnioski:

1. Województwo opolskie w opinii użytkowników towarowych gospodarstw rolnych to terytorium wyróżniające się odrębnymi tradycjami społeczno-kulturowymi, co przekłada się na silniejsze procesy rozwojowe w rolnictwie regionu.

2. W budowaniu zasobu relacyjnego wśród rolników przeszkadza brak zaufania i obawa przed niedotrzymaniem zobowiązań.

3. Dla użytkowników towarowych gospodarstw rolnych najważniejsze są trwałe relacje z przedsiębiorstwami przetwórstwa rolno-spożywczego.

4. Formalny kapitał społeczny jest również kształtowany dzięki powiązaniom z instytucjami otoczenia rolnictwa (ARiMR, ODR, ARR).

5. W kształtowaniu sieci społecznych rolników zauważalna jest rola nowych instytucji powstających na obszarach wiejskich (grupy producenckie, LGD, klastry „dobrej żywności”).

6. Formalny kapitał społeczny budowany jest także dzięki instytucjom świadczącym usługi w zakresie dyfuzji wiedzy i informacji.

7. Strategie rozwoju lokalnego, w związku ze słabnącym zaufaniem do różnych funkcji gospodarstw rolnych, nie uwzględniają w sposób dostateczny ich znaczenia rozwojowego na obszarach wiejskich.

Literatura

- Beck U., 2004, *Spoleczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, Scholar, Warszawa.
- Bisaga A., 2014, *Instytucjonalne uwarunkowania dyfuzji wiedzy w rolnictwie na przykładzie badań w województwie opolskim*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 360.
- Coleman J.S., 1988, *Social capital in the creation of human capital*, American Journal of Sociology, no. 94.
- COM (2013), Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1308/2013 ustanawiające wspólną organizację rynków produktów rolnych, COM (2013) 1308.
- Elden S., 2010, *Land, terrain, territory*, Progress in Human Geography, vol. 34(6).
- North D.C., 1997, *Understanding economic change*, [w:] Nelson J.M., Tilly Ch., Walker L. (eds.), *Transforming Past-Communist Political Economics*, National Academy Press, Washington D.C.

- Raiser M., 1999, *Trust in transition*, EBRD Working Paper, no. 39, London.
- Sokołowicz M.E., 2013, *Zagadnienie bliskości w badaniach nad rozwojem terytorialnym. Podejście instytucjonalne*, [w:] Nowakowska A. (red.), *Zrozumieć terytorium. Idea i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Sokołowska S., Bisaga A., 2013, *Modernizacja gospodarstw rolnych w procesie endogenizacji rozwoju na przykładzie badań w regionie opolskim*, www.kongres.pte.pl (29.11.2013).
- Stańczyk-Hugiet E.I., 2013, *Dynamika strategiczna w ujęciu ewolucyjnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Wilkin J., 2014, *Ziemia rolnicza – dobro wielofunkcyjne*, *Wieś i Rolnictwo*, nr 1.
- Zawojcka A., 2012, *Instytucje ekonomiczne i polityczne a ceny dóbr konsumpcyjnych*, *Roczniki Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, t. 99, z. 4.
- Zegar J.St., 2014, *Zrównoważenie rolnictwa woj. opolskiego na tle kraju*, *Studia KPZK PAN*, nr 154.